

prišlo bi tudi jako malo na vsako šolo, družih dohodkov bi ne bilo nikakoršnih. Okrajnim šolskim svetom novo delo nakladati, ne gre, in bi tudi dosti prida ne bilo, ker bi imeli le z malimi svotami opraviti; zato bi bilo najbolje, da to stvar vzame deželni odbor v roke, ali vlada sama. Dohodki bi se skerbno na obresti nakladali, in o zimskem času bi se nakupila obleka ter razdelila mej šolske občine.

To pa naj oskerbuje posebno društvo pod nadzorstvom dež. odbora ali vlade. Blago za obleko se bode kupovalo *en gros*, narejati se bo dala pa dobrotnim rokam, obertnikom ki najceneje delajo ali pa v posilno delavnico, kar bi po privatnem potu ne bilo mogoče in brezplačno zgotoviti.

Ko bi pa oskerbovanje zaklada dalo preveč posla dež. odboru, naj bi društvo sprejemalo novce neposredno od okr. šol. svetov, ali pa posredno od deželske gosposke proti sprejemnemu listu. Pri obstanku takega društva bi se bilo tudi nadejati, da bi dobrotni bogatini po smerti zapustili kak legat temu društvu. Do zdaj se še to ni zgodilo, ker nimamo takega zavoda z namenom, oblačiti šolsko mladino.

Tovarši, zagovarjajte to idejo, ako se Vam zdi vredna, pri učit. shodih, okr. zborih, da boste tem gotovše vslišani. —

Pripravljalna pot v zemljepisje in zgodovino.

Merzli kraji postajajo topli, a topli merzli; nezdravo obnebje postaja zdravo a tudi nasprotno; puščave se spremenjajo v rodovitne kraje, a rodovitni kraji zopet v puščave.

Nekdaj je bilo, tako terdijo učenjaki, povsod na zemlji toplo in prijetno obnebje. Tedaj so rastle palme, oljke in veliko drugih dreves, ki sedaj rastejo le pod toplim pasom, tudi po deželah ob severnem tečaju, živeli so sloni, nosorogi, levi in druge živali tam, kjer sedaj žive le živali z debelim kožuhom. Tako je bilo baje nekdanj, a pozneje se je to vse zelo zelo spremenilo, zemlja je postala čedalje merzlejša in po naših krajih je bilo veliko merzleje, bila je tako imenovana „ledena doba“. Tudi ta je minila. Od kod je vse to prihajalo, ne bomo tukaj dalje preiskovali, niti navajali dokazov, zadosti nam je, da smo tega omenili.

Obnebje v deželi, mráz in toplota v zraku pa ni le pri solnčnih žarkih, tudi druge okolnosti na to vplivajo. Tukaj morje deželo obdaja ali je vsaj blizu dežele, ta dežela visoko, una nizko leži, tukaj imajo prihod merzli, tam topli vetrovi, tu so blizu visoke gore, a tam široko in razprostrano močvirje, ali so v sosesčini velike peščene puščave. Na obnebje tudi veliko vpliva, je li dežela obdelana ali ne? Tam, kjer goste šume tla obsenčujejo, je zemlja vlažna, ker pekoče solnce ne more predreti skozi listje in vejevje do tal, da bi jih izsušilo. Tam pa, kjer so

tla zmiraj vlažna, je tudi zrak vlažen, osojen in meglen, ker sopari se neprestano v senčnatem gozdu vzdigujejo in veter jih ne razpodi. Ako pa izsekajo velike gozde po dolinah in ravninah, predero solnčni žarki do tal, in jih izsuše; ni več toliko megla, zrak postane topel, nebo se zjasni, poletje je prijaznejše in daljše, kakor poprej. Ko pa se obnebje spremeni, spremeni se tudi živalsko in rastlinsko življenje v tem kraju; tako pravijo namreč, da v severni Ameriki, kjer so izsekali pragozde in zemljo obdelali, živina jeden mesec dalje na paši ostaja, kakor ob prihodu Evropejcev. Takò se zgodi, ako gozde po nižavah izsekajo ali vsaj zmanjšajo, a vse drugače pride, ako po visokih gorah in planinah gozde izsekajo. Gorski kraji ne postanejo zarad tega prijetnejši in toplejši, marveč bolj studeni in obnebje merzleje. Gozdi po gorah branijo merzlim vetrovom, plazovom in dričam prelaz v dolino. Kjer jih nespamet in neprevidnost preveč izseka, tam se mladi gozd ne zarašča več. Tedaj je vse prazno in pusto tam, kjer so bili popred zeleni pašniki ali temni gozdi; sneg in led čedalje bolj sega v nižave, merzli vetrovi vlečejo v dolino in zrak je čedalje merzleji. Plohe izpirajo tla, in dostikrat se cela gora pripelje počasi v dolino, in zaspel rodovitna polja in zelene travnike, in tam, kjer se je pred 100 let živina pasla, ni drugega kakor pusto kamenje in golo pečevje.

Poglejmo Istro in Dalmacijo, pogledjmo naš Kras. Nekdaj je rastlo drevje po gorskih verhovih, hude burje ni bilo po teh krajih, a poletu tudi ne take suše kakor sedaj, ljudje so pridelovali vsega, česar so potrebovali za svoj živež, ali sedaj, kakšno je po teh krajih? Golo pečevje šterli v nebo, huda burja odnaša še to perst, katero lijaki v dolino ne splavijo, ljudi je primeroma malo in še ti siromašni, ki terpe po zimi hud mraz, po letu pa neznosno toploto. Takó kratkovidni, lakomni ali sovražni ljudje lepe, prijetne in rodovitne dežele spremene v žalostne puščave. A to ni samo blizu nas, tako je tudi na Gerškem, v Siriji in v obljubljeni deželi in drugod. — Pridni in delavni ljudje dežele spremene v rajski kraj, a zanikarni, zlovoljni ljudje v puščave, tedaj, „kakoršno ljudstvo, taka je navadno tudi dežela“.

Ako se tla in zemlja v kraji predelajo, predružači se tam tudi zdravstveno razmerje. Močvirni kraji so nezdravi, ljudje v okolici bolehaajo na merzlici, kužne bolezni se rade tam izcimijo; ako se močvirje osuši, zrak postane bister, in zdravstvenost v kraji se zboljša. — Kjer je preveč gozda, je sploh zrak vlažen in bolj nezdrav, mimo tam, kjer je zrak suh. Večkrat je pa gozd jedina mogoča bramba, da se kužlive pare ne razširjajo in da morejo tam ljudje prebivati. V tem je neko avstralsko drevo prav prava neprecenljiva dobrota toplim, močvirnatim krajem. To drevo hitro raste, pa vendar daje terden les, tudi perje ima zavrnilno moč zoper močvirno merzlino. Najbolj nezdravi kraj v okolici

Rima je bil pri „Treh studencih“. Kraj je bil tako nezdrav, da so ljudje v Rim — kake 2 uri daleč — po noči hodili, sedaj pa, ko se je veliko tega drevja nasadilo, se je vse na bolje obrnilo, sasadili so ovočno drevje in tudi terto, in tam prebivajo ljudje brez nevarnosti za svoje zdravje in življenje. —

Puščave, kraji, kjer ni življenja ne živalskega, niti rastlinskega, so bile od nekdaj na zemlji in bodo tudi ostale, veliko pa tudi v tem premeni ali natvora ali človek. Holandeži so svojo deželo tako rekoč morju ukradli in v rodovitno zemljo spremenili, in tako je na večih krajih ob obalih nemškega in izhodnega morja, kjer se človek bojuje s silnim elementom za zemljo. — Na gole skale nanosi človek persti, in tam postane rodovitna zemlja, kakor na pr. na Malteških otokih, kamor so iz Sicilije persti navozili. Peščene puščave se dajo predelati v rodovitna polja, ako se voda tje napelje. Tako so delali nekdaj v Babilonu, isto tako v Egiptu, razdelivši vodo po vsi deželi in napeljavši jo v velika jezera, od koder so jo o suši po deželi razvodili. Ako pa ljudje postanejo leni, zanikarni, razpadejo vodotoči, ki vodo napeljujejo in jezovi, ki jo zadržujejo, podero se; sviž iz puščave, katerega vetrovi vzdigujejo, premeni te kraje zopet v puščave.

Včasih je natvora tako neusmiljena, da podira, kar obstoji. V Grenlandiji je bilo včasih več ljudi, a vzhodni vetrovi so cele gore ledu nanesli ob bregovih, obnebje je postalo merzleje, in ljudi je bilo čedalje manj. — Mraz in led razganja po visokih gorah skalovje, začne se valiti navzdol. Gore se splazijo in uderó, ako sloné težki verhovi na spod-jedeni podlagi, ta se začne umikovati, le treba, da se svet enkoliko potrese in cele gore prihrume v dolino, kakor na p. Dobrač l. 1348, ki je 30 vasi in vse njih prebivalce žive pokopal. Plazovi so zajezili reko Zilo in kar je poprej odšlo posipu, utopili so sedaj valovi reke Zile, ki je sedaj silno naraščala. O tem strašnem razdjanji pričujejo ostanki, ki se pogostem izkopavajo, pa ustna poročila.

No! takim natvornim silam človek ni kos, s vso svojo umnostjo in močjo ne opravi ničesa. Kedar se izbude podzemeljske sile v ognjenikih, kedar potres zemljo pokonča, kedar se gorski verhovi majo in v dolino udero, kedar se ledeniki premikajo v dolino, potem ne ubrani ničesa, ter mora natvori, služabnici Božji, prepustiti svoja stanovališča.

A veselo je gledati, iz razvalin zopet raste novo življenje, bivališče ljudem in živalim. Po nanosih iz gora rastejo sčasoma zeli, človek pride in tam naredi njivo in postavi hišo. Tudi lava se počasi spremeni v rodovitno perst. Iz gora nanosijo vode blata in grezi, ga puščajo pri ustju, in bregovi se v morje pomikujejo. Tako se spreminja poveršje zemlje, na pokopališčih praveka se giblje poznejši zarod. Spreminjajo

se letni časi, dan in noč se verstita; na zemlji pa se bojuje življenje s smertjo, stvari poginjajo, a iz njih pogina vzrašča novo življenje.

Po nekaterih deželah so rastle sedaj te, sedaj drugače rastline.

Zeli in sploh rastline se ravnaajo po obnebji. Ako se obnebje v kraju zdatno spremeni, spremene se tudi rastline, izselijo in preselijo se, a ne tako kakor ljudje ali živali, marveč slučajno (veter, voda jih razžene) ali s pripomočjo ljudi.

Po večjem so rastle v Evropi že od starodavnih časov trava in gozdna drevesa, jagode in lesnike, ternjolica in leševje, več sort jagod in zelišč, a vinska terta, žlahno ovočje, žito in veliko drugih pitanih rastlin ni rastlo od nekdaj pri nas. Koder sedaj po solučnih goricah raste vinska terta, je bilo nekdaj ternje in robida, goste dobrave so bile tam, kjer se sedaj ziblje bogato žitno klasje, koder so sedaj zeleni travniki, bile so nekdaj luže in mlake, kjer je rastlo le bičevje. Azija je pradomovina človeškega rodu, od tam pa so prišle tudi rastline, ki nam dajejo žita, ovočja i. dr. Iz Amerike pa smo dobili turšico, krompir in tobak, in še sedaj razširjajo inostranske, dosihmal pri nas nenavadne rastline, po naših krajih. Kako bi se čudili starodavni naseljenci po naših krajih, ki ob svojem času niso poznali drugega kakor gozd, travo in nekatera žita, ko bi vstali iz grobov, in bi videli rasti žita in rastline, katerih niso nikoli poznali.

Komaj je 200 let tega, ko še zapadna Evropa kave ni poznala, kavovec je rasel samo v Aziji in sedaj je kava v rabi pri vsaki hiši, a kavovec raste po vsi zemlji pod vročim pasom. Murbe, ki so prišle iz Perzije, sade sedaj celo po južni Švediji, iz divjega kostanja, ki je prišel tudi iz jutrovih dežel k nam, imamo cele drevorede. In tako bi se dalo na dolgo in široko opisavati, kako so se tuje rastline razširile po naših krajih, in da imajo naša polja, naši vertovi vso drugačno podobo, kakor nekdaj. Naši pradedje so se pokrivali z živalskimi kožami, in naša Evropa je bila na severju pokrita z enolikim gozdom, sedaj se mi oblačimo v pavolo in svilo, po naših poljih, da po naših goricah rastejo raznoverstne zeli, ki so doma v toplejšem obnebji. Gozd, ternje in robida se mora umakniti, ako človek vé kaj boljšega postaviti na njihovo mesto; tam, kjer je solnce pred dve tisoč leti sijalo na verhove hrastov, jelk in bukev, tam zori sedaj sočnato jabelko, sladko slivo in rumeno vince. Kjer si je nekdaj sedlon iskal mahu in zličnika, tam so še žitna polja na pr. v merzlih finskih pokrajinah.

Ako je resnično, kar terdijo nekateri naravoznanci, da na isti zemlji ne rastejo zmirom in na vek enake rastline, da stopajo počasi nove drugačne rastline namesti bivših, tako je verjetno, da so pred več tisoč let rastla drugačna drevesa tam, kjer vidimo sedaj hraste, bukke,

jelke in mecesne. Vidimo tedaj, da se v naravi prav jasno spolnuje izrek sv. pisma: zemlja se spreminja kakor oblačilo.

O tem času so bile te, o drugem drugačne živali v ti ali uni deželi. Živali potujejo.

Živali so starejše od človeka na svetu, in vsako obnebje je tudi imelo od nekdanj svoja živalska plemena. Kakor rastline, tako so se tudi živali počasi na zemlji razdelile. To se je pri njih toliko lažje zgodilo, ker se prosto gibljejo in se tudi lažje privadijo obnebja. Živali potujejo, kedar se jim zljubi ali kedar jih sila v to priganja; večkrat pa jih prestavi človek iz kraja v kraj.

Največ naših domačih žival je živelo nekdanj divjih v Srednji Aziji, in še sedaj so tam črede divjih konj in oslov. Človek si je prizadeval, da je razširil udomačene živali povsod po zemlji, a nekatere živali pa narava sili na preselovanje. Veliko rib se seli iz morja v morje, na pr. polenovke in slanički. Ti se prikažejo ob odločenih časih v brezštevilih trumah na bregovih nemškega morja, nekdanj so obiskovali bregove izhodnega morja, ko so tam izostali in se prikazali na drugih bregovih, je nastala vojska med zvezo nemških mest „Hansa“ in severnimi kvaljevci. Na severju potujejo nekatere miši, kakor velika vojska čez hribe in doline, reke in jezera in potem se zopet vernejo nazaj v svoj kraj. Ljudem naškodljivejši selivci so pa kobilice, ki se včasih razgernejo čez dežele, kakor črna megla, ter pokončajo žita, polje in travnike, da je za njimi tako, kakor bi bil požar pokončal vse rastlinstvo.

Veliko naših tičev se preseli vsako leto po zimi v toplejše kraje in pride spomladi zopet nazaj; a k nam pridejo nekateri povodni tiči iz merzlega severja, ki se pa v spomlad zopet vernejo v merzlejše kraje.

Rastlinstvo se mora rastlinstvu umakniti, kedar manjka obojemu prostora, tako se morajo tudi živali umakniti živalim in ljudem. Divje živali človek prišedši v neobljudene dežele polovi, prežene ali pokonča. Divje živali se pa tudi same izselijo, kedar jim človek izseka njihov bivališče namreč gozd, ali če postane topleje, ko se jim mraz boljše prikupe, ali pa če se zgodi nasprotno.

Turi in severni jeleni so bili nekdanj po naših gozdih, sedaj ni več teh žival. Gozdov je bilo manj, človek tudi teh žival ni varoval, tedaj so šle čez Poljsko na Rusko, kjer jih tudi ne more biti mnogo. — Kozorogov je čisto malo še v Piemontu na najvišjih gorah. To bi še ne bila tolika zguba, a škoda je, da je malih tičev po gozdih in vertih čedalje manj, to ne koristi nikomu drugemu, nego zaželkam in merčesu, ki je ticam v hrano.

Tedaj, ako se ljudje v deželi pomnože, je divjih žival čedalje manj, ako se pa število ljudi zmanjša, se pa divje živali zopet pomnože.

Ko so 13. stoletja divji Mongóli na Ogerskem neznansko veliko ljudi pomorili, so se dereče zveri tako namnožile, da bi bile kmalo ljudi pregnale. V srednjem veku je tudi gospoda divjačino zavoljo lova zelo čislala, in nekaterim je bila večja skerb za živali, kakor za ljudi.

Tudi človek spodrija človeka. V Ameriki so Evropejci domače prebivalce iz dežele v deželo preganjali, Indijanov vzlasti v severni Ameriki je čedalje manj, prišel bode čas, ko se bodo njih spominjali le v zgodovini.

Tako spodrija tuja rastlina domačo, divja živina beži pred človekom, a močnejši človek zatira svojega slaberega sobrata. (D. pr.)

Dopisi in novice.

— *Učiteljska konferenca za Črnomeljski okraj v Črnomlji* dne 10. nov. 1876 ob 9. uri dopoldne. (Dalje.) IV. Kako postopati, da slabše ne zaostajajo za dobrimi?

G. Stanonik: Znano je in skušnja nas uči, da je v vsaki šoli več ali manj učencev, ki zaostajajo za svojimi verstniki. Posebno se pa to godi pri pervencih, katerih spomin je še slab in ni olikan. Dober učitelj gleda sicer na večino učencev, a vendar posebno pazi na slabše, jih opominja in spodbuja. Imejmo tedaj slabše učence vedno bližej pred očmi, večkrat jih poprašujemo in jim recimo branje nadaljevati, včasih naj tudi mesto boljših kaj povedo. Bodimo z njim bolj ljubeznjivi, kakor s tistimi, ki se lahko učé. — Začetni nauk je poglavitna reč, je steber, na kateri se vse pozneje učenje naslanja, bodisi o predmetu katerem koli. Ako hočemo pervence s pridom in v pravem pomenu podučevati, moramo njihovo prihodnost v vseh razlikah pred očmi imeti. Vsako reč, katero svoje učence učimo, moramo pred prav pazno premišljevati, kaki in kateri bodo nji nasledki, ker iz malega priraste veliko, a tudi mala iskra lahko veliko škodo napravi. S pervenci postopajmo le dotlej, dokler njih zmožnosti segajo. Vze prve besede, ki jih izgovarjajo in bero, morajo jih razumeti in mikati; to pa bomo dosegli, ako reč, od katere se govori ali bere, dobro razložimo, tako, kakor koristi duši in telesu. Vadimo jih vsako reč prav ogledovati in od nje se pogovarjati, da jim ostane v spomin in morejo pozneje kaj od nje misliti in zapisati. Pri otrocih, kakoršne mi imamo, se zbudi s šestim letom zmožnost za nazor. S sedmim letom se prikazuje pametovanje ali spomin, pozneje se le um in presoja. Glejmo, da se ne prehitimo. Počasi se daleč pride. Ne učimo preveč, ampak taisto dobro!

G. Šetina: Učitelj naj podučuje, kolikor moč, praktično, domače in nazorno. Predmeti naj so pri roki, ali pa naj jih učitelj nariše na tablo. Tako vedri slabše učence. Razen tega pa naj stvar večkrat ponavlja in nauk koncentrjuje.

O 5. točki se prestopi na dnevni red. Učitelji so te misli, da naj se učni načrt, kolikor moč, izveršuje.

6. Kako naj učitelj pri razlaganju berilnih vaj slovnico, pravopisje in spisje združuje?

G. Hočevnar meni, da se more le pri povestih v prosti besedi na to ozir jemati; pri pesnih tega ni mogoče. Naj se pri enem berilu gleda na spisje, pri drugem na slovnico itd. Učitelj naj si ber. vajo za poseben predmet izbere.